

В.В. Рибалка

**ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬНО-...-ОСОБИСТІСНА
ОРІЄНТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ Й ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРАЦІ
ПСИХОЛОГІВ І ПЕДАГОГІВ**

У статті простежено формування інтелектуальної мотиваційно-змістової установки на сприйняття і розуміння людини як особистості під час контент-аналізування існуючих у вітчизняній науці визначень особистості з формально-логічної точки зору. Подано результати контентно-частотного аналізування визначення категорії особистості, яка утворюється структурною ієрархією низки головних атрибутивних категорій і понять; зроблено сукупну атрибутивну формулу особистості та відповідну до неї характеристику персонологічного інтелекту філософів, психологів і педагогів. У процесі персонологічної інтелектуальної психолого-педагогічної діяльності пропонується враховувати у роботі з людиною таку послідовність дій та етапів: формування вихідної інтелектуальної мотиваційно-змістової установки на сприйняття і розуміння людини як особистості в усій її складності, урахування психологом і педагогом сукупної атрибутивної формули особистості як змістового інформаційно-пізнавального орієнтира; здійснення цілеформувального етапу як етапу формування орієнтовної мети і завдання персонологічної інтелектуальної діяльності; емоційно-почуттєвий етап, на якому позитивні результати інтелектуальної діяльності психолога і педагога закріплюються засобами емоційного інтелекту.

Ключові слова: *категорії особистості, контентно-частотний аналіз визначень особистості, атрибутивна формула особистості, персонологічний інтелект, інтелектуально-персонологічні орієнтири у психолого-педагогічній роботі.*

В умовах сучасної психолого-педагогічної практики є необхідність удосконалення інтелектуально-персонологічних орієнтирів у роботі із соціалізації, психічного розвитку особистості у молоді. Проведене ортономічне, контентно-частотне та антиномічне аналізування вітчизняних визначень особистості [15] сприяло розробленню в процесі контентно-частотного аналізу сукупної атрибутивної формули особистості. Відповідно до неї виникла можливість характеризувати персонологічний інтелект філософів, психологів і педагогів.

Результати контентно-частотного аналізу наведено у “сукупній формулі” визначення категорії особистості, яка утворюється структурною ієрархією низки головних атрибутивних категорій і понять, в яких відображаються такі її фундаментальні якості:

1.Соціальність (31) – 2.Творчість (21) – 3.Людяність (20) – 4а.Самість, тобто “Я” (18) – 4б.Духовність (18) – 5а.Культурність (16) – 5б.Життєвість (16) – 6а.Індивідуальність (13) – 6б.Цінність (13) – 7.Розвинутість (11) – 8.Діяльність (10) – 9.Відносність (ставленнєвість) (9) – 10а.Суб’єктність (8) – 10б.Формальність (8) – 11а.Вершинність (7) – 11б.Здатність до оволодіння, засвоєння світу (7) – 11в.Свідомість (7) – 12а.Історичність (6) – 12б.Організованість (6) – 12в.Психологічність (6) – 13а.Унікальність (5) – 13б.Об’єктність (5) – 13в.Якісність (5) – 14а.Наявність специфічних властивостей (4) – 14б.Вчинковість (4) – 14в.Динамічність (4) – 14г.Колективність (4) – 14д.Світоглядність (наявність поглядів, принципів, переконань) (4) – 14е.Системність (4) – 15а.Відповідальність (3) – 15б.Внутрішній характер (3) – 15в.Ідеальність (3) – 15г.Матеріальність (3) – 15д.Носій властивостей (3) – 15е.Комунікативність (3) – 15ж.Сукупність властивостей (3) -...

© В.В. Рибалка, 2014

Ми зупиняємося на атрибуті “**сукупність властивостей**”, оскільки, починаючи з наступної позиції №16 (частота 2), помітно збільшується кількість атрибутів і перелік починає включати прогресивно зростаючу в перспективі майже до безкінечності кількість ознак особистості, до яких підключається фактично весь тезаурус вітчизняних теорій особистості, що стоять за наведеними визначеннями, а їх нараховується більше 40. У цьому знаходить підтвердження думка С.Д.Максименка та його колег про ортономічність, доповнюваність і безкінечність особистості [9]. Адже саме вона є суб’єктом творчості, у тому числі і творення нею усього культурно-історичного “всесвітнього словника” понять, яке кінець-кінцем рефлексивно характеризує саму “соборну особистість”, починаючи з історично першої людини-особистості (“соборної особистості” в історичному плані), що створила в умовах суспільства і для суспільства перші поняття - як перші креативні прояви особистості у наступному безкінечному ланцюгу таких особистісних творінь, в контексті якого з часом з’являється і сукупна формула особистості.

Дана контентна частотна формула має бути врахована передусім спеціалістами з психології особистості і соціальної психології при оцінюванні семантичних основ вітчизняного персонологічного мислення, яке подає нам зразок глибинного розуміння нашими попередниками і сучасними спеціалістами сутності особистості і перспектив його вдосконалення. Ця формула корисна і теоретикам, і практикам психології, оскільки забезпечує формування в них орієнтації на змістовне ієрархічно-атрибутивне змістове розуміння особистості як дуже складного (і такого, що неперервно ускладнюється), тобто ортономічного, ієрархічного і полярно-суперечливого, антиномічного предмета дослідження і роботи з ним дослідників і працівників психологічної служби. Можна вважати дану контентну сукупну формулу особистості певною загальною ієрархічно-атрибутивною її структурою, смисловим орієнтиром, який визначає (!) зміст і рейтинговий порядок вивчення реальної особистості теоретичною психологією і використання практичною психологією.

Зазначимо саме ту обставину, що наявність на першому місці у переліку поняття **соціальності** особистості пояснює актуальність процесу соціалізації, принаймні у вузькому сенсі цього терміна. Натомість повний список атрибутів визначення особистості свідчить про необхідність значного розширення тлумачення терміна соціалізації і поступового включення до нього наступних атрибутивних ознак. Ураховуючи рейтингові місця цих ознак особистості, можна стверджувати, що процес її соціалізації є передусім освоєнням складної суспільної нормативної бази, знань, умінь та навичок суспільного, громадянського життя, **творчим процесом, процесом гуманізації, самосоціалізації, як одухотворення, окультурення життєвої основи індивіда, аксіологічним процесом** набуття людиною цінності та самоцінності, честі та гідності тощо. Соціалізація в умовах розвинутого суспільства спирається на самовплив з боку самої особистості, тобто для її методологічного осягнення необхідна саме **суспільно-...-особистісна орієнтація**. Точніше кажучи, особистісна орієнтація має послідовно розгортатися, включаючи на кожному з наступних етапів такого розгортання все нові і нові атрибутивно визначені орієнтації, які відповідають ієрархічному порядку входження атрибутів у контентно-частотну формулу. Відповідно до цього цей процес поступового розгортання особистісної орієнтації можна подати таким чином:

- Суспільно-...-особистісна орієнтація;
- Суспільно-креативно-...-особистісна орієнтація;
- Суспільно-креативно-гуманістично-...-особистісна орієнтація;
- Суспільно-креативно-гуманістично-рефлексивно-...-особистісна орієнтація;

▪ Суспільно-креативно-гуманістично-рефлексивно-духовно-...-особистісна орієнтація...

Отже, дана особистісна орієнтація постає як складна атрибутивна структурна орієнтація, яка поступово насичується атрибутивними суборієнтирами, спочатку тими, які мають найвищу і помітну частотність використання у визначеннях особистості, а далі – тими, що мають спадаючу частотність, у тому числі дорівнюють частоті повторювання 2 й 1, що відкриває шлях у безкінечність життя особистості. При цьому варто враховувати, що у перспективі доцільно було б провести контент-частотне аналізування змісту самих теорій особистості і отримати більш точну сукупну категоріально-поняттєву формулу особистості. А на даному етапі треба зупинитися і здійснити конкретизацію змісту головних атрибутів сукупної формули особистості як структурного ієрархізованого орієнтиру персоналізації індивіда.

Так, **суспільність** особистості постає як складна різноманітна сукупність компонентів правової, юридичної, соціально-психологічної готовності особистості до ефективного існування у спільнотах різного рівня – від сімейних, родових й громадських до професійних, економічних, політичних, національних та міжнародних тощо. Це передбачає, зокрема, знання особистістю Основного Закону України, законодавства у певних сферах громадської, освітньої та професійної діяльності, суспільних норм, культурних звичаїв, професійних і побутових навичок спілкування, у тому числі рідною та іноземними мовами тощо.

Креативність включає сукупність мотивів, знань, умінь, навичок та емоційних регуляторів власної творчої діяльності при розв'язанні різноманітних завдань суспільного, громадянського, професійного життя. При цьому треба бути добре обізнаними в існуючому законодавстві про творчу, наукову, технічну, економічну, інноваційну діяльність, спиратися на закон про інтелектуальну власність, вміти працювати з патентно-ліцензійною інформацією, оформляти патенти на нові рішення тощо. Бажано регулярно займатися певними видами творчої діяльності – наукової, технічної, економічної, політичної, екологічної, літературної, поетичної, образотворчої, музичної, монументальної, народної, декоративної, побутової тощо.

Гуманізм передбачає вірність особистості ідеалам людяності, тобто порядності, вдячності, допомоги людям, відповідальності, свободи, любові до людей тощо – у сфері міжлюдських стосунків і ставлення до них, у конкретних вчинках і спілкуванні з різними людьми.

Рефлексивність виявляється в тім, що все, що робить особистість, відбувається свідомо і самосвідомо, усвідомлюється нею як таке, що спричиняється нею як суб'єктом суспільної поведінки, творчої, продуктивної діяльності, гуманістичного ставлення. Всі акти особистості відпрацьовуються попередньо в її внутрішньому світі і лише після цього виносяться у зовнішній світ, і навпаки – все, що робиться у зовнішньому світі, рефлексивно відбивається у внутрішньому.

Духовність особистості означає, що вона керується у своєму житті, соціальній поведінці та професійній діяльності духовними цінностями Добра, Краси та Істини, Віри, Надії та Любові.

Продовжуючи далі, психолог і педагог вводять у таку все більш насичувану суспільно-особистісну орієнтацію нові атрибутивні суборієнтири, після чого цей процес набуває якісних змін. Приміром, після введення "рефлексивності" він набуває саморегульованого, самоорганізованого характеру і здійснюється самою особистістю. Якщо говорити точніше, особистісна орієнтація, так само, як і сукупна атрибутивна формула

особистості, є нескінченим процесом і межі його повноти визначаються рівнем професійної підготовки психологів і педагогів та можливостями самого суб'єкта персоналізації.

Суспільно-...-особистісна орієнтація ускладнюється й іншими обставинами, які виходять зі специфіки вітчизняних дефініцій особистості.

Це стосується передусім наявності у більшості визначень її протилежних атрибутів з явними чи неявними, знятими чи не знятими суперечностями, тобто їх антиномічності. Ця "діалектична" обставина виявилася для нас майже несподіваною, хоча і мала б бути очевидною. Ми б не звернули на це достатньої уваги, як би у переліку визначень особистості останнє серед них, запропоноване І.П.Манохою, не містило б твердження саме про антиномічність двох атрибутів творчого потенціалу особистості – оригінальності та стереотипності. У теоретичних визначеннях особистості, відповідно до принципу антиномічності, так само як і в "живій" особистості, співіснують полярні, амбівалентні атрибути з наявними або знятими суперечностями, що також важливо як для теоретичної, так і практичної психології. Нагадаємо, що саме в антиноміях (з грецької – *суперечність у законі*) висвітлюються "суперечності між двома судженнями, кожне з яких вважається однаковою мірою обґрунтованим в межах певної системи, ... в антиномії протилежні висловлювання співіснують, але не виводяться одне з одного" [17, с. 24].

Відповідно до цього факту антиномічності, нами були виокремлені три групи визначень: а) явно антиномічні, в яких чітко подані протилежні атрибути особистості з наявними або певним чином знятими, тобто тією чи іншою мірою психологічно узгодженими або врівноваженими, суперечностями (таких антиномій виявилось найбільше – приблизно у двох третинах із 40 визначень); б) неявно антиномічні, в яких протилежності і суперечності лише намічені контекстуально, зокрема - фактом уже введеної у науковий обіг, у зміст теорії особистості, хоча і не вказаної в дефініції протилежної до поданої в ній ознаки (таких менше третини), в) не антиномічні визначення, в яких відсутні - і в тексті і в контексті - протилежні і суперечливі ознаки особистості, що визначається (таких нараховується десята частина).

Тобто антиномічність є переважаючою і майже закономірною характеристикою персонологічного мислення, інтелекту, що відображає, охоплює найскладніше у світі явище через його полярні атрибути і одразу ж чи пізніше намічає або знімає психологічні суперечності між ними. Антиномічність пронизує наше звичайне повсякденне мислення й уяву, коли ми характеризуємо людину одночасно протилежними, амбівалентними ознаками. Це відома формула оцінювання іншого за типом "це так, але не зовсім...", оскільки будь-яка істина про людину не є абсолютною, а виступає як відносна... В цьому сенсі можливо не зовсім був правий А.Адлер, коли вважав формулу "так, але" ознакою невроту. Мислення людини про особистість по суті своїй антиномічне, оскільки припускає одночасне існування в ній діалектичних, протилежних, полярних, суперечливих, тією чи іншою мірою знятих чи не знятих, зрозумілих чи не зрозумілих (звідси відома "формула щастя" – "бути зрозумілим, прийнятим у будь-якому вигляді"). Проте, праві Ф.М.Достоевський і той же А.Адлер, коли говорять про загрозу надмірного опосередкування людини у поняттях високого рівня абстрагування, що дійсно може призвести до невротичної загрози. Можливо, ця загроза певною мірою знижується саме за допомогою антиномій, які намагаються утримати на ґрунті земного життя неминучо опосередковане розуміння такого складного феномену, яким є особистість...

Персонологічне мислення, інтелект вітчизняних вчених накладає на особистість такі атрибутивні антиномії чи окремі ознаки (далі будемо вказувати номер визначення, потім йдуть антиномії (через “тире”, у дужках наводиться або контекстуальна антиномія чи більш ясна, явна текстуальна) і наприкінці - окремі властивості особистості, що належать до її складу, структури тощо:

1. Тваринно-психічна індивідуальність, індивідуальність – як духовне начало, індивідуальність - божественна творча сила як корінь всього морального життя, над-індивідуальне (тобто соціально-індивідуальне), божественне (- світське), творче (- нормативне) начала, створення - підтримка, збереження - рятування життя, самопожертвування.

2. Об’єктивно-суб’єктивне вираження нервово-психічного апарату.

3. Самодіяльна особа з психологічним складом – індивідуальне ставлення до навколишнього світу.

4. Ноосфера (- біосфера) – спеціальне духовне життя особистості, найбільша у світі цінність вільної людської особистості – більше збереження і повага.

5. Якомога повний всебічний розвиток своїх духовних сил (- її духовний занепад), багатство обдарованості - бідність примітивності.

6. Абсолютне (- відносне), не сама із себе – а із спілкування зі світом цінностей, живий соціальний досвід – звернення до Бога.

7. Ідеальна – реальна особистість.

8. Спільність окремої особистості – і всього колективу, вплив на особистість – через вплив на колектив.

9. Зовнішні діяння – переломлюються **через** внутрішні умови, психічні явища – психічні властивості і стани особистості.

10. Система відносин - часткове ставлення особистості.

11. Творення культури – захопленість вартостями, вищий світ – нижчий світ, історична особистість - і служіння вищому світові вартостей.

12. Немає явних антиномій.

13. Людський індивід – суспільна істота, свідомість - і самосвідомість, система психічних властивостей як внутрішній визначник його поведінки - у житті суспільства, рівень розвитку властивостей – ступінь можливої участі у створенні необхідних для суспільства цінностей, матеріальних - і духовних.

14. Немає явних антиномій.

15. Член суспільства (- уособлений), становище у суспільстві (- автономність у суспільстві), участь у житті суспільства (- у своєму власному житті).

16. Суб’єкт перетворення світу – на основі його пізнання, переживання, ставлення до нього (- байдужості).

17. Об’єкт – і суб’єкт історичного процесу, об’єкт - і суб’єкт суспільних відносин, суб’єкт - і об’єкт спілкування, суб’єкт суспільної поведінки – і носій (об’єкт) моральної свідомості.

18. Рівень розвитку – здатність свідомо і творчо перетворювати дійсність – і саму себе.

19. Складне багатогранне явище суспільного життя – і ланка в системі суспільних відносин, продукт суспільно-історичного розвитку – і діяч суспільного розвитку.

20. Сукупність природжених - і набутих інтелектуальних якостей.

21. Всебічність (- і однобічність) розвитку, індивідуальне (- і соціальне) багатство, культура матеріальних - і духовних потреб.

22. Системна (соціальна) якість - міра репрезентованості суспільних відносин в індивіді.
23. Носій морального вчинку – результат сукупності вчинкових моральних дій, що стосується характеру - темпераменту - і обдарованості.
24. Антиномій явних немає.
25. Здатність людини бути автономним носієм культури - суб'єкт культури в соціальних спільнотах - та культурному просторі.
26. Психологічна готовність до творчої праці - та до відповідальності за її наслідки, перед собою – і колективом - і суспільством, до нестандартних (- і стандартних, еталонних) дій, суттєвий розумовий розвиток – і професійна майстерність.
27. Суспільство - група – і особа як суб'єкти культури.
28. Немає явних антиномій.
29. Найвищий рівень духовного освоєння зовнішнього - і внутрішнього світу, їхня закритість – і відкритість самому собі, наближення (- і віддалення) до найсуттєвішого у собі.
30. Форма (- і зміст) існування (- неіснування психіки), цілісність (- і диференційованість), саморозвиток, самовизначення, саморегуляція – і свідомо предметна діяльність, унікальний, неповторний внутрішній (- і зовнішній) світ особистості.
31. Духовний світ (універсум) – і самість (власне особистість, людська особистість – особистість людини, різноманітні форми - і види самосвідомості.
32. Час як стрижень (- і динаміка) особистості.
33. Активне опанування - і свідоме перетворення природи, суспільства – і самого себе, унікальне динамічне (- і стабільне) співвідношення просторово-часових орієнтацій, потребово-вольових переживань, змістовних спрямованостей - і форм реалізації діяльностей, свобода самовизначення у вчинках – і міра відповідальності за їхні передбачувані (- і непередбачувані) наслідки перед природою – і суспільством - і своїм сумлінням.
34. Змінювана особистість – змінюваний світ.
35. Соціокультурна істота, що розвивається - разом із соціокультурною системою, неповторність як унікального мікрокосму, в межах обмеженого цілого (- і необмеженого загального цілого), суб'єкт - і носій (об'єкт) оновлених духовно-моральних цінностей, самоствердження - і утворення “унікального людського мікрокосму”.
36. Соціальна, культурно–індивідуально, антропологічно зумовлена система вищих психічних властивостей, оволодіння - і створення суспільних – особистісних, культурних та історичних – і вітальних (біографічних) цінностей, діяльність – і життєдіяльність, опосередкування (- і розопосередкування) взаємозв'язку між соціальним, культурним – та природним середовищем, найвища (- і найнижча) цінність (- і самоцінність), матеріальні (- природні і суспільні), духовні (- і душевні - та тілесні) цінності, честь – і гідність.
37. Формується – та існує в діяльності, складне динамічне утворення – і головний компонент професійної діяльності, організовує - і контролює, оцінює – і перетворює діяльність – і себе.
38. Відкрита (- і закрита система), постійно змінюється (- і стабілізується) – і самовизначається у соціокультурному просторі – та індивідуально-психологічному часі, інструмент оволодіння власною поведінкою – та життям, власним майбутнім (- та минулим), постійне перетворення культури – та засвоєння в живу індивідуальну життєворчість.

39. Актор, що виконує у житті певну роль - і життєвий світ як сцена, на якій розігруються як драма – важливі життєві події.

40. Творчий потенціал як результуюча двох антиномічних тенденцій: оригінальності - та стереотипності.

Цікаво те, що в деяких визначеннях особистості подані не тільки так би мовити парні антиномії, але і певні антиномічні ланцюги, якими охоплюється складна і часто суперечлива сутність особистості. Можна поєднати ці антиномії в одному ланцюговому комплексі, щоб побудувати ще одну сукупну, тепер вже антиномічну “суперечливу” формулу особистості...

Ця обставина потребує подальшого і більш глибокого вивчення особливостей персонологічного мислення, інтелекту філософа, психолога, педагога і соціолога - і при формулюванні визначення особистості, і при його використанні у подальшому дослідженні як певного плану такого дослідження, а також - практичної роботи з конкретною особистістю... До речі, ця антиномічність вже використовується в деяких психодіагностичних методиках при вивченні особистості, наприклад в особистісному опитувальнику Г.Айзенка (порівн. антиномічні шкали “екстраверсія – інтроверсія”, “емоційна стабільність – нейротизм”), в семантичному диференціалі (який передбачає оцінку прояву полярних властивостей особистості) тощо.

Можна припустити, що в антиномічному розумінні особистості зафіксовано теоретичні суперечності, в яких узагальнено практичні проблеми особистості, котрі доцільно розв’язувати засобами практичної психології. В антиноміях особистості потенційно подана єдність теорії та практики роботи працівників соціально-психологічних служб. Більш того, деякі антиномії ще недостатньо або зовсім не засвоєні практичними психологами, що звужує перелік розв’язуваних ними проблем конкретної особистості. Дійсно, у цей перелік начебто просяться такі антиномії, як тваринно-психічна індивідуальність; індивідуальність-божественна творча сила; збереження - рятування життя на основі самопожертвування; якомога повний всебічний розвиток своїх духовних сил (- духовний занепад їх); багатство обдарованості – бідність примітивності; ідеальна – реальна особистість; становище у суспільстві (- автономність у суспільстві); всебічність (- і однобічність) розвитку особистості; найвищий рівень духовного освоєння зовнішнього і внутрішнього світу, їхня закритість – і відкритість самому собі, наближення (- і віддалення) до і від найсуттєвішого у собі) тощо. Сама наведена вище атрибутивна формула особистості може бути подана у вигляді антиномічних пар атрибутів і становити антиномічну формулу особистості.

Отже, ми вважаємо ортономічність, багатоатрибутивність, контентну ієрархічність та антиномічність важливою специфічною змістовною ознакою сукупного наукового персонологічного мислення, інтелекту в психології особистості, яке є зразком продуктивності в означеній сфері, що має певний історіогенетико-часовий і методологічно-просторовий контекст, в якому треба орієнтуватися сучасному психологу, педагогу і соціальному працівнику.

Як видно із порівняльного аналізу наведених визначень особистості, останні переплітаються між собою, збагачують одне одного та утворюють певну концептуальну призму, через яку можна краще зрозуміти сутність особистості та практично використовувати це розуміння як певний еталон, ідеал, загальну мету у психолого-педагогічній роботі з розвитку особистості у молоді в процесі соціалізації та життєвого і професійного її самовизначення. Звичайно, що вказані особливості сукупної атрибутивної формули особистості, зокрема частотна й антиномічна, потребують додаткової професійної

специфікації (і верифікації), що необхідно для більш обґрунтованого використання цієї моделі у роботі спеціалістів соціально-психологічних служб. Але вже зараз очевидними постають необхідні акценти цього процесу.

Тобто, приміром, процес соціалізації має безкінечний характер, його здійснення може бути лише запущене, спрямоване і стимульоване суспільними зусиллями, але здійснюватися далі повинен самою особистістю та її об'єднаннями з іншими особистостями на засадах самовизначення і самоздійснення в умовах суспільного людського життя, орієнтованого на цінність особистості тощо. Нормативна суспільна соціалізація і творча самосоціалізація особистості утворюють два крила єдиного неперервного процесу одухотворення людини, зупинка в якому може призвести до ресоціалізації, до регресу особистості, до її деперсоналізації. Ми не говоримо тут про явище свідомої десоціалізації в екстремальних соціальних, економічних, політичних, психологічних умовах, які потребують окремого розгляду.

Наведена вище атрибутивна формула особистості в практичному сенсі виступає як орієнтовний план роботи з людиною як особистістю. Відповідно до цього практичний психолог має сприймати свого клієнта в контексті соціальності, креативності, людяності, самості, духовності, культуральності, життєвості, індивідуальності, цінності тощо... Соціальний педагог - формувати, доформовувати, переформовувати у свого учня соціальність, креативність, людяність, самість, духовність, культуральність, життєвість, індивідуальність, цінність тощо... Роботодавець, знаючи продуктивні можливості особистості, має підбирати персонал свого підприємства після проходження тестів, у процесі профорієнтаційної бесіди з кандидатом і його стажування на основі особистої перевірки його відповідності певним професійним критеріям соціальності, креативності, людяності, самості, духовності, культуральності, життєвості, індивідуальності, цінності тощо... Для конкретизації цієї узагальненої формули можна повернутися до її попередніх стадій, до самих визначень особистості, до теорій особистості...

Виявлене атрибутивне персонологічне розмаїття характеристик головного предмета психології – особистості - утворює унікальні можливості для генерування наступних оригінальних соціально-психолого-педагогічних ідей і гіпотез (наприклад, через формування неявних антиномій), що важливо для подальшої розбудови змістовної суспільно-особистісно орієнтованої системи освіти і соціальної громадської практики, зокрема – і за консультативної участі практичних психологів і соціальних педагогів. Зрозуміло, що при цьому персонолог має застосовувати як психологічні операції цього персонологічного мислення, які дозволятимуть охоплювати і працювати з особистістю в масштабі її складних динамічних мікро-, міні- та макропроявів. Саме для цього можуть застосовуватися специфічні мислительні операції аналізування, синтезу, узагальнення, конкретизації, індукції, дедукції, агломерації, систематизації тощо. Саме завдяки цим логічним операціям людина охоплює складну дійсність.

Разом з тим, робота з особистістю, як свідчить досвід вивчення психіки, свідомості і мислення людини видатним вітчизняним філософом, психологом і педагогом С.Л.Рубінштейном, потребує антиномічного об'єднання вказаних логічних операцій на зразок відомого “аналізу через синтез” (і “синтезу через аналіз”). Тому, за аналогією із запропонованою ним схемою зняття антиномічних суперечностей вже у логічних операціях, доцільно антиномічно продовжити і використовувати “узагальнення через конкретизацію” (і, навпаки, “конкретизацію через узагальнення”), “індукцію через дедукцію” (і протилежний варіант “дедукції через індукцію”), “систематизацію через агломерацію” тощо... На наступному кроці ці психологічні операції варто використовувати

комплексно і послідовно, що дозволить максимально повно охопити особистість і краще її зрозуміти.

Ці формальні психологічні мислительні операції доцільно доповнити стратегіями і тактиками творчого сприймання, мислення, уяви, на кшталт запропонованих В.О.Моляко особистісних стратегій творчої діяльності – аналогізування та протиставлення, комбінування та спонтанної, універсальної (складеної) та одинарної (моно) стратегії і відповідних до них творчих тактичних дій і операцій [13].

Звісно, що робота з особистістю як найскладнішим у світі явищем потребує неабиякої філософської, психологічної та педагогічної майстерності, сучасні основи якої закладені в дослідженнях І.А.Зязюна та його колег [6; 13]. Ця робота не терпить дилетантизму, спрощення, примітивізації, за що доводиться одразу ж чи згодом розплачуватися неефективністю, помилковістю, невдачами, трагедіями тощо...

У зв'язку із цим, персонологічне мислення, а точніше – персонологічна інтелектуальна діяльність психолога і соціолога в роботі з людиною як особистістю повинна містити у попередньому розумінні таку послідовність дій та етапів:

1. Формування вихідної інтелектуальної мотиваційно-змістової установки на сприйняття і розуміння людини як особистості в усій її змістовній і динамічній складності, ієрархічності та суперечливості, тобто ортономічності, контентній упорядкованості та антиномічності; ця установка як мотиваційний орієнтир має містити готовність до поєднання теоретичного і практичного компонентів персонологічної інтелектуальної діяльності у роботі з особистістю як її предметом.

2. Урахування психологом і педагогом сукупної атрибутивної формули особистості як змістовного інформаційно-пізнавального орієнтиру, еталону, ідеалу, на основі чого має розгортатися розуміння конкретної особистості клієнта в певних усвідомлюваних мислителем, інтелектуалом межах.

3. Здійснення цілеформуального етапу як етапу формування орієнтовної мети і завдання персонологічної мислительної (інтелектуальної) діяльності, який утворюють найбільш актуальні специфічні (згідно із профілем, професією, віком, гендерною належністю) антиномії конкретної особистості, відповідно до яких визначаються її суперечності як основа формулювання проблеми і завдань роботи психолога в тій чи іншій сфері теоретичної та практичної діяльності, зокрема соціалізуючої, психотерапевтичної; у процесі її здійснення має встановлюватися певна відповідність наявної індивідуальної бажаної моделі особистості її науково визначеній атрибутивній формулі та шляхи встановлення такої відповідності, що має на меті гармонізацію сталого існування та життєтворчості особистості.

4. Здійснення операційно-результативного етапу, який складається з підбору та використання адекватних наявному особистісному орієнтиру психологічних та евристичних мислительних, інтелектуальних операцій, стратегіальних способів розв'язання, на основі зняття суперечностей-антиномій проблем людської особистості на шляху формування більш високого ступеня відповідності клієнта можливостям гармонійного соціального та особистісного самовизначення у суспільстві та у власній самосвідомості.

5. Емоційно-почуттєвий етап, у процесі якого закріплюються засобами емоційного інтелекту позитивні результати і відкидається негативний досвід здійснення зорієнтованого на основі конкретної суспільно-...-особистісної моделі людини персонологічної мислительної, інтелектуальної діяльності психолога і педагога.

Отже, проведений ортономічний, контентно-частотний та антиномічний аналіз вітчизняних визначень особистості, розроблена під час контентно-частотного аналізу й

узагальнення сукупна атрибутивна формула особистості та відповідна до неї характеристика персонологічного інтелекту філософів, психологів і педагогів, свідчать про необхідність урахування результатів даного дослідження у психолого-педагогічній роботі із соціалізації, психічного розвитку особистості у молоді на засадах суспільно-...-особистісної орієнтації. Зрозуміло, що треба повніше враховувати в межах даного підходу взаємовідповідність, взаємозумовленість, складну взаємопов'язаність змістовних і динамічних характеристик як суспільства, так і особистостей, з яких воно складається.

Зазначене вище намічає шляхи формування особистісно орієнтованого, тобто персонологічного інтелекту сучасних спеціалістів, який має сполучатися з мисленням і уявою попередніх і наступних поколінь вітчизняних персонологів і, набуваючи величезного сукупного продуктивного, творчого потенціалу, отримувати неабиякі перспективи. Сучасним філософам, психологам, педагогам, соціологам варто розвивати в собі специфічні мотиваційні, змістові, цілеутворюючі, операційно-продуктивні та емоційно-почуттєві якості соціалізуючого персонологічного інтелекту, що допоможе їм у суспільно-...-особистісно орієнтованому виявленні, розвитку і самореалізації величезного потенціалу особистості учнівської молоді і дорослих. Разом з тим, необхідно продовжити дослідження даної проблеми, враховуючи попередній характер отриманих даних і необхідність їхньої подальшої верифікації.

Список літератури: 1. *Асмолов А.Г.* Психология личности: Культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл: Издательский центр “Академия”, 2007. – 528 с. 2. *Балей С.* Особистість / Бібліотека ліцейна філософічна. – Т.5. – Львів, 1939. – 36 с. (Польською мовою). 3. *Васянович Г.П.* Ноология особистості: Навч. Посіб. для студентів і викладачів / Г.П. Васянович, В.Д. Онищенко. – Львів: Сполом, 2007. – 312 с. 4. *Горностаї П.П.* Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / Горностаї П.П. – К.: Интерпресс: ЛТД, 2007.- 312 с. 5. *Запорожец А.В.* Психология: Учебник для дошкольных пед. училищ. Изд-е третье/ Запорожец А.В. – М.: Просвещение, 1965. – 240 с. 6. *Зязюн І.А.* Філософія педагогічної дії: Монографія / Зязюн І.А. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с. 7. *Костюк Г.С.* Проблема личности в философском и психологическом аспектах / Костюк Г.С. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика. 1988. – 304 с. 8. *Кремень В.Г.* Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г.Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во “Знання” України, 2010. – 520 с. 9. *Максименко С.Д.* Психология особистості: Підручник / С.Д. Максименко, К. С.Максименко, М.В. Папуча. – К.: Видавництво ТОВ “КММ”, 2007. – 296 с. 10. *Маноха І.П.* Психология потаємного “Я”. – К.: Поліграфкнига, 2001. – 448 с. 11. *Моргун В.Ф.* Основи психологічної діагностики: Навч. Посіб. для студентів вищих навч. закладів / В.Ф. Моргун., І.Г.Тітов. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2009. – 464 с. 12. Основи соціальної психології: Навч. посіб. / О.А.Донченко, М.М.Слюсаревський, В.О.Татенко, Н.В.Хазратова та ін.; За ред. М.М.Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 496 с. 13. *Рибалка В.В.* Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навч. посіб. / В.В. Рибалка. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с. 14. *Рибалка В.В.* Психология честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. /В.В.Рибалка. – К.: ТОВ “Інформаційні системи”, 2011. – 428 с. 15. *Рибалка В.В.* Ретроспектива научных определений личности отечественных психологов, педагогов и социологов второй половины XIX – конца XX века // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. - №1. – С. 126-136. 16. *Титаренко Т.М.*

Сучасна психологія особистості /Т.М.Титаренко. – К.: Марич, 2009. – 232 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / Голова редколегії В.І.Шинкарук; наукові редактори Л.В.Озадовська, Н.П.Поліщук. Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАНУ. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

Bibliography (transliterated): 1. Asmolov A.G. Psihologija lichnosti: Kul'turno-istoricheskoe ponimanie razvitija cheloveka / Aleksandr Asmolov. – 3-e izd., ispr. i dop. – M.: Smysl: Izdatel'skij centr "Akademija", 2007. – 528 s. 2. Balej S. Osobistist' / Biblioteka licejna filosofichna. – T.5. – L'viv, 1939. – 36 s. (Pol'skoju movoju). 3. Vasjanovich G.P. Noologija osobistosti: Navchal'nij posibnik dlja studentiv i vikladachiv /G.P. Vasjanovich, V.D. Onishhenko. – L'viv: Spolom, 2007. – 312 s. 4. Gornostaj P.P.Lichnost' i rol': Rolevojpodhod v social'noj psihologi lichnosti / Gornostaj P.P. – K.: Interpress: LTD, 2007.- 312 s. 5. Zaporozhec A.V. Psihologija: Uchebnik dlja doshkol'nyhpedagogicheskikh uchilishh. Izd-e trete/ Zaporozhec A.V. . – M.: Prosveshhe-nie, 1965. – 240 s. 6. Zjazjun I.A. Filosofija pedagogichno dii: Monografija / Zjazjun I.A.. – Cherkasi: Vid. vid. ChNU imeni Bogdana Hmel'nic'kogo, 2008. – 608 s. 7. Kostjuk G.S. Problema lichnosti v filosofskom i psihologicheskom aspektah / Kostjuk G.S. Izbrannyepsihologicheskietrudy. – M.: Pedagogika. 1988. – 304 s. – S.76-85. 8. Kremen' V.G. Filosofija ljudinocentrizmu v osvitt'omu prostori / V.G.Kremen'. – 2-e vid. – K.: T-vo "Znannja" Ukraïni, 2010. – 520 s. 9. Maksimenko S.D. Psihologija osobistosti: Pidruchnik / S.D. Maksimenko, K. S.Maksimenko, M.V. Papucha. – K.: Vidavnictvo TOV «KMM», 2007. – 296 s. 10. Manoha I.P. Psihologija potaemnego "Ja". – K.: Poligrafkniga, 2001. – 448 s. 11. Morgun V.F. Osnovi psihologichnoï diagnostiki. Navchal'nij posibnik dlja studentiv vishhij navchal'nijh zakladiv / V.F. Morgun., I.G.Titov. – K.: Vidavnichij Dim "Slovo", 2009. – 464 s. 12. Osnovi social'noï psihologii: Navchal'nij posibnik / O.A.Donchenko, M.M.Sljusarevs'kij, V.O.Tatenko, N.V.Hazratova ta in.; Za red. M.M.Sljusarevs'kogo. – K.: Milenium, 2008. – 496 s. 13. Ribalka V.V. Teorii osobistosti u vitchiznjanij psihologii ta pedagogici: Navchal'nij posibnik/ V.V. Ribalka. – Odesa: Bukaev Vadim Viktorovich, 2009. – 575 s. 14. Ribalka V.V. Psihologija chesti ta gidnosti osobistosti: kul'turologichni ta aksiologichni aspekti: naukovometodichnij posibnik /V.V.Ribalka. – K.: TOV "Informacijni sistemi", 2011. – 428 s. 15. Rybalka V.V. Retrospektiva nauchnyh opredelenij lichnosti otechestvennyh psihologov, pedagogov i sociologov vtoroj poloviny HИH – konca HИ veka // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – 2013. - №1. – S. 126-136. 16. Titarenko T.M. Suchasna psihologija osobistosti /T.M. Titarenko. – K.: Marich, 2009. – 232 s. 17. Filofs'kij enciklopedichnij slovnik / Golova redkolegii V.I.Shinkaruk; naukovii redaktori L.V.Ozadov's'ka, N.P.Polishhuk. Institut filosofii im. G.S.Skovorodi NANU.– K.: Abris, 2002. – 744 s.

УДК 159.923.2+37.032

В.В. Рыбалка

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВЕННО-ЛИЧНОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ РАБОТЫ ПСИХОЛОГОВ И ПЕДАГОГОВ

В статье проанализированы интеллектуальные мотивационно-смысловые установки на восприятие и понимание человека как личности в ходе контент-анализа существующих в отечественной науке определений личности с формально-логической точки зрения.

Представлены результаты контент-анализа определения категории личности, которое образуется структурной иерархией ряда главных атрибутивных категорий и понятий. Разработана совокупная атрибутивная формула личности и соответствующая ей характеристика персонологического интеллекта философов, психологов и педагогов. В ходе персонологической интеллектуальной психолого-педагогической деятельности предлагается учитывать следующую последовательность действий и этапов: формирование исходной интеллектуальной мотивационно-смысловой установки на восприятие и понимание человека как личности во всей ее сложности, учет психологом и педагогом совокупной атрибутивной формулы личности как содержательного информационно-познавательного ориентира, осуществление формирования ориентировочной цели и задачи персонологической интеллектуальной деятельности; эмоционально-чувственного этапа, в ходе которого закрепляются средствами эмоционального интеллекта положительные результаты интеллектуальной деятельности психолога и педагога.

Ключевые слова: *категория личности, контентно-частотный анализ определений личности, атрибутивная формула личности, персонологический интеллект, интеллектуально-персонологические ориентиры в психолого-педагогической работе.*

UDC 159.923.2+37.032

V. Rybalka

**DEFINITION OF PERSONALITY AND SOCIAL-PERSONAL
ORIENTATION TRAINING AND INTELLECTUAL WORK OF PSYCHOLOGISTS
AND TEACHERS**

The paper analyzes the motivation and intellectual sense installation on perception and understanding of man as a person in the course of content analysis of existing definitions in domestic science personality formal-logical point of view. The results of content analysis determine the category of personality, which is formed by a number of major structural hierarchy attributive categories and concepts. Comprehensive formula designed attributive personality and the corresponding characteristic personological intelligence philosophers, psychologists and educators. During personological intellectual psycho-educational activities are encouraged to consider the following steps and stages: the formation of the initial motivation and intellectual sense installation on the perception and understanding as human beings in all its complexity, taking into account a psychologist and educator aggregate attribute formula personality as meaningful information and informative guide, formation indicative implementation goals and objectives Personological intellectual activity; emotionally-sensory stage, during which the fixed means of emotional intelligence positive results of intellectual activity psychologist and educator.

Keywords: *personality category, content-frequency analysis of the definitions of identity, attribute formula personality personological intelligence, intellectual personological landmarks in psychological and pedagogical work.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 26.03.2013